

LEGĂTURILE LUI MIHAIL KOGĂLNICEANU CU CRAIOVA

de AUREL GOLIMAS

Mihail Kogălniceanu, ca și contemporanul și prietenul său, Nicolae Bălcescu, democratul revoluționar și istoricul muntean, își are astăzi opera aproape în întregime reconsiderată. În anii puterii populare s-au publicat numeroase studii¹, monografiile², bibliografiile³, un catalog al corespondenței lui M. Kogălniceanu⁴ etc., datorită cărora cunoaștem acum mai bine locul și rolul acestei complexe și prodigioase personalități pe arena culturii și politicii românești din veacul trecut. O latură puțin studiată credem că a fost gândirea lui didactico-pedagogică și contribuția sa ca istoric al Spaniei⁵, Rusiei, Poloniei, Suediei⁶ și ca învățat european⁷.

¹ A. Oțetea, *Mihail Kogălniceanu, istoric și om de stat, în 90 de ani de viață academică în țara noastră*. Ed. Academiei R.P.R., Buc., 1956; N. Bagdasar, *Concepția istorică a lui M. Kogălniceanu*, în *Studii și cercetări științifico-filologice*, filiala Iași a Academiei R.P.R., an. VIII, fasc. 2., 1957, p. 249; D. Berindei, *Un moment din legăturile româno-ruse din timpul lui Cuza-Vodă*, în „Analele româno-sovietice”, istorie, nr. 1—2, 1958, pp. 77—80; V. Ionescu, *Concepțiile economice ale lui M. Kogălniceanu*, în „Probleme economice”, București, nr. 2, 1957, p. 123 etc.

² Gh. Georgescu-Buzău, *Mihail Kogălniceanu, innoitorul*, E. S. București, 1947; D. Hâncu, *Kogălniceanu*, Ed. Tineretului, București, 1960; V. Ionescu, *Mihail Kogălniceanu, Contribuții la cunoașterea vieții, activității și concepțiilor sale*, Ed. Științifică, București, 1963.

³ G. Călinescu, *Mihail Kogălniceanu*, în „Steaua”, Cluj, nr. 5, 1958, p. 77; D. Simonescu, *Contribuții la bibliografia operelor lui M. Kogălniceanu*, în *Studii și materiale de istorie modernă*, vol. I, Ed. Academiei R.P.R., 1957, pp. 454—472; *Idem*, *Despre o traducere românească necunoscută a operei lui M. Kogălniceanu în Histoire de la Dacie*; vezi și Const. C. Angelescu, *Rectificări și completări la o bibliografie recentă a operei lui M. Kogălniceanu*, în *Studii și cercetări științifice*, istorie, fasc. 1., Iași, 1957—1958.

⁴ *Catalogul corespondenței lui M. Kogălniceanu*, întocmit de Augustin Z. N. Pop, Ed. Academiei R.P.R., București 1959.

⁵ Biblioteca Academiei R.S.R., are printre manuscrisele catalogate la „Arhiva Kogălniceanu”, nr. 1172, f. 26—109, un jurnal de călătorie scris în limba română, dar cu titlul francez: *Notes sur l'Espagne, 1846*, editat fragmentar de N. Carțoian, *Călătoria lui Kogălniceanu în Spania*, în *Anuarul gimnaziului „T. Maiorescu” din Giurgiu pe anul școlar 1918—1919*, București, p. 55—62.

⁶ *Fragments tirés des chroniques moldaves et valaques pour servir a l'Histoire de Pierre-le-Grand, Charles XII, Stanislaw Leszczyński, Demètre Cantemir et Constantin Bran-*

Bogata informație din zilele noastre ne oferă un câmp de cercetare mult mai larg decât au putut face, la timpul lor, Xenopol sau Iorga.

Cunoaștem frământările externe și interne din primul ministeriat al lui M. Kogălniceanu — 30 aprilie 1860—16 ianuarie 1861¹ — rămîne să fie adîncite, pe temeiul ineditelor, cercetările din al doilea și ultimul prim-ministeriat. Rîndurile ce urmează au ca scop să întregească și să clarifice un episod, o latură a activității democratului de factură liberală M. Kogălniceanu, în legătură cu călătoria sa în Oltenia și în special la Craiova, de la care au trecut 100 de ani.

La 12 octombrie 1863, M. Kogălniceanu, venit în fruntea cabinetului ministerial, era un vestitor al unor schimbări importante în viața politică a țării, avînd de înfruntat, nu numai cerbicia și vrăjmășia camarilei aciuete la palat, ci chiar și șovăiala, oscilația lui Alexandru Ioan I.

La 25 decembrie 1863 se efectuează secularizarea moșiilor mănăstirești, închinată, iar la 2 mai 1864, lovitură de stat, care chiar dacă nu a schimbat natura burghezo-moșierească a puterii politice din România —, menținînd în agricultură resturile feudale², a sfărîmat în mare măsură rezistența elementelor conservatoare și reacționare în cadrul corpurilor politice reprezentative și a deschis larg drumul dezvoltării capitalismului, contribuind în chip esențial la făurirea României moderne. Înainte de 14 august 1864, data promulgării legii rurale³, oligarhia știuse să folosească toate mijloacele — inclusiv influențele externe și în primul rînd influența Turciei — pentru a determina domnia să dea un decret de amnistie a delincvenților politici (19/31 iulie 1864), punînd astfel la adăpost pe

cevan, pe le major M. Kogălnicean, Iași, 1845; *Din istoria patriei: Ioan Albert și Ștefan cel Mare*, în „Calendar pentru poporul românesc pe anul 1844”, și anume în partea literară a „Calendarului”; „Almanah de învățătură și petrecere”. Iași, 1844, pp. 53—55, (autorul nesemnat); Cf. D. Simonescu, *op. cit.*, pp. 456, 458; Pentru contribuția lucrării lui M. Kogălniceanu, *Esquisse sur l'Histoire des cigains*, la teza de doctorat a olandezului Fr. Spengler, din 1839, vezi studiul publicat de C. Stoide în „Arhiva românească”, tom. X., București 1945—1946, pp. 55—69.

¹ Pentru legăturile lui M. Kogălniceanu cu „Societatea de istorie și antichități din Odessa” și cu „Societatea regală a specialiștilor în istoria veche a Nordului” din Copenhaga, vezi, V. Ionescu, *op. cit.*, p. 376 și N. Cartoian, *Kogălniceanu și Societatea de arheologie și istorie veche a Nordului*, în „Drum drept”, nr. 3/1915, București, p. 35—37.

Pentru citarea operelor lui M. Kogălniceanu de către istoricii ruși, vezi și G. Bezviconi, *Contribuții la istoria relațiilor româno-ruse*. Ed. Academiei R.P.R., București, 1962, p. 276 și „Note și însemnări de călătorie în Galiția, la 1844”.

² C. Bodea, și Gr. Chiriță, *Formarea statului național*, în „Studii”, nr. 6, 1962, p. 161; A. Lapedatu, *Problema agrară în epoca domniei lui Cuza Vodă*, conferință, 25 noiembrie 1942, p. 25; la 11/23 octombrie 1863, N. Crețulescu predă puterea lui M. Kogălniceanu. Cf. *Istoria României*, vol. IV, București, 1964, p. 358.

³ N. Adaniloaie și D. Berindei, *Legiuirile agrare din 1864*, în „Lupta de clasă”, nr. 7/1964, p. 67—81.

⁴ A. D. Xenopol, M. Kogălniceanu, Discurs de recepție, 17 iulie 1895, în „Analele Academiei Române”, București, 1895, p. 50, pune promulgarea la 15 august 1864. A. Lapedatu, *op. cit.*, p. 18, scrie că legea rurală a fost publicată la 26 august 1864.

conspiratorii Constantin Şuţu şi Panait Balş, dovediţi că urmăreau desfacerea Unirii şi detronarea lui Cuza¹.

M. Kogălniceanu, ca încercat om politic şi diplomat, pentru a nu primejdi opera înfăptuită, ţinând seama şi de conjunctura internaţională (chestiunea daneză, polonă, mexicană, sîrbească etc.), precum şi de starea revoluţionară din ţară, a hotărît să pornească într-o călătorie de documentare pe teren. Această deplasare era extrem de utilă şi practică în acelaşi timp, deoarece trebuia să afle *propriis sensibus* — el, primul sftenic al ţării şi ministru de Interne, al Agriculturii şi Lucrărilor Publice — care sînt măsurile de luat, în primă urgenţă, pentru a stăvilii carenţa autorităţilor administrative². Voia să se convingă şi de rolul nefast al lui Liebrecht, conducătorul oficiilor poştale şi telegrafice din ţară, pus de domnitor să-l urmărească; să se convingă de nepriceperea lui Dumitru Miculescu, trimis tot de Cuza Vodă ca să explice legea rurală, fără a cunoaşte măcar spiritul şi textul acestei „lege mumă“, cum se va exprima în memoriul din 10 septembrie 1864³.

În guvern îi rămăseseră credincioşi numai trei prieteni: Ludovic Steege, la Finanţe, Rosetti-Bălănescu, la Externe şi Dimitrie Bolintineanu, la Invăţămînt. Acesta din urmă, care a contrasemnat decretul domnesc din iulie 1864, prin care se înfiinţa universitatea bucureşteană⁴, a demisionat, încît din 20 iulie 1864, portofoliul Şcoalelor, Justiţiei şi Cultelor⁵, a fost atribuit lui Nicolae Creţulescu, pe care Cuza Vodă îl considera ca cel mai merituos bărbat politic din vara anului 1864⁶. Doctorul Creţulescu şi generalul Manu, ministrul de Război, au dus o campanie de discreditare a lui Mihail Kogălniceanu chiar în rîndul prefectilor şi al aparatului de stat, încît situaţia primului ministru era precară şi din acest punct de vedere⁷.

¹ Arh. st. Craiova, dos. prefectura Dolj, nr. 118/1864, f. 17 şi dos. 75/1864, inv. 158, f. 217; *Istoria României*, vol. IV, Bucureşti 1964, p. 374; N. Adaniloaie, D. Berindei, *op. cit.*, p. 75; *Acte referitoare la 2 mai 1864...*, publicate de Vasile M. Kogălniceanu, Bucureşti, 1894, p. 29.

² Arh. st., Bucureşti, M. I. dos. 1893, f. 33; Circulara către prefect recunoaşte sprijinirea arendaşilor în asigurarea locuitorilor de către funcţionarii administrativi; I. Ştefănescu şi I. Panait, *Aplicarea reformei agrare din 1864 în fostul judeţ Ilfov*, în „Rev. Muzeelor“, nr. 2, 1964, p. 116.

³ Al. Lapedatu, *În chestiunea disgrăţiei lui M. Kogălniceanu de către Cuza Vodă*, Ed. Fundaţiei culturale „M. Kogălniceanu“, Bucureşti, 1943, pp. 4, 12; D. Berindei, *Frământările orăşenesti din noiembrie 1860 în Ţara Românească. Tulburările de la Craiova şi Ploieşti*, în *Studii şi articole de istorie*, vol. I, Bucureşti, 1957, p. 293.

⁴ V. A. Urechia, *Istoria Şcoalelor de la 1800—1864*, vol. III, Bucureşti, 1894, p. 227; Gh. Mihoc, *Universitatea din Bucureşti la împlinirea unui veac de existenţă*, în „Lupta de clasă“, nr. 10/1964, p. 25.

⁵ Gh. Barbu, *Nicolae Kretzulescu*, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti 1964, p. 169, 178. De la 7 septembrie 1859 la 11 octombrie 1859 a fost prim-ministru; „Monit. oficial“ nr. 160/1864, p. 719; S. Izsak, *Nicolae Kretzulescu, iniţiatorul învăţămîntului medical românesc*, Bucureşti, 1957, p. 65.

⁶ A. D. Xenopol, *Nicolaie Creţulescu, 1812—1900, 1912*, extras din „Analele Academiei Române, Secţia II-a, vol. XXXIV, Bucureşti, 1912, p. 9; Biblioteca Academiei R.S.R., Arhiva „Cuza“, vol. IV, pp., 291—292.

⁷ Arh. st. Bucureşti, M. I., loc. cit.

Itinerarul de călătorie n-a fost întocmit la întâmplare. S-au avut în vedere, în primul rând, localitățile unde M. Kogălniceanu se bucura de o deosebită stimă. Pe meleagurile pandurești s-a cîntat și jucat în 1859 „Hora Unirii“, dar între 6—18 noiembrie 1860, la Craiova a fost o mișcare populară orașenească, care a dat apă la moara reacțiunii, spre a debita multe calomnii, îndeosebi la adresa lui Cuza Vodă.

M. Kogălniceanu știa că Oltenia și Craiova fuseseră pe nedrept părăsite și prezența lui în această parte a țării avea și scopul oa, o dată cu asigurarea aplicării legii rurale, să popularizeze și pe domnitorul Principatelor Unite. Pe pămîntul glorios al Craiovei, guvernul Manolache Costache Epureanu, prin legea patentelor din septembrie 1860, nemulțumise pe micii meseriași și negustori în folosul moșierilor, al căror impozit funciar se diminuase. Evenimentele singeroase de la Craiova au avut o amplitudine mai mare ca oriunde, întrecînd cu mult chiar pe cele de la Ploiești¹, căci la Craiova, manifestații, instigați poate și de agenții Franței, au strigat: „Trăiască Vodă Bibescu“². Acestea erau determinante puternice și soluții care nu mai puteau zăbovi plecarea din Capitală spre Oltenia.

Această călătorie a avut loc între 16 și 29 august 1864. La 23 august 1864, M. Kogălniceanu era la Craiova, unde soluționează plîngerea clăcașilor³ din comuna Măceșu de Jos contra arendașului Nicolache Mihail, care-i asuprea și-i înfometase, că „nu mai pot ieși nici la muncă“.

La acea dată, ministrul *ad interim* la Interne era liberalul moderat N. Crețulescu, care trimitea prefectului de Craiova, ca și celorlalți prefecti, programul serbării zilei de 30 august, aniversarea numelui domnitorului și a reformei agrare⁴. La 30 august 1864, M. Kogălniceanu era în București, înapoiat de la Craiova, semnînd o frumoasă telegramă-circulară compusă de el, prin care recomanda prefectilor ca la festivitățile, solemnitățile ce se desfășurau să se releve meritul lui Cuza la emanciparea țaranului⁵.

La Craiova i se făcuse lui M. Kogălniceanu o primire triumfală, după cum ne informează patruzecioptistul Gh. Magheru⁶. Primul sietnic al tronului, cu toate șoaptele insinuante și meșteșugite aduse la urechea lui Alexandru Ioan I în absența sa, și care malversațiuni, din nefericire,

¹ D. Berindei, *op. cit.*, p. 265—312. Procurorul Gh. Chițu a dispărut din Craiova.

² *Istoria României*, vol. IV, Ed. Academiei R.P.R., București, 1964, p. 385. Opoziția trimisese în apus pe Anastase Panu și Eugeniu Carada; M. Theodorian-Carada, *Revoluția craioveană*, în „Arhivele Olteniei”, an. IV, nr. 18—19, p. 128—129. Se urmărea aducerea lui Bibescu sub protecția tricolorului francez.

³ Informația mi-a fost furnizată de tov. prof. N. Adăniloaiie, Cf. Arh. st. Craiova, prefectura Dolj, dos. 136/1864, f. 44. Clăcașii au înaintat plîngerea lui Kogălniceanu la 19 august 1864, „auzînd de venirea“ sa la Craiova; *ibidem*, dos. 136/1864, f. 38.

⁴ *Ibidem*, dos. prefectura Dolj, nr. 37/1864, inv. 187, I, f. 54. Pentru solemnitatea primirii rezultatului plebiscitului, Kogălniceanu alesese data de 21 mai, onomastica Elenei Cuza, care fusese sărbătorită în țară cu mult entuziasm; *ibidem*, f. 39 și 45.

⁵ *Ibidem*, f. 54.

⁶ A. D. Xenopol, *Domnia lui Cuza Vodă*, vol. II, Iași, 1903, p. 349; D. Hăncu, *op. cit.*, p. 264.

au prins, nu va pregeța să-și continue călătoria, în timp ce adversarii săi îl considerau iminent demisionar.

Înainte de a pleca Cuza Vodă la Ruginoasa, după serbările de la București, imediat a avut loc, la 31 august, discuția-altercație dintre Kogălniceanu și domnitorul căzut pradă intrigilor camarilei. Se știe că primul ministru a fost acuzat de Cuza Vodă pe nedrept, cum că în călătoria pe care a întreprins-o în Oltenia și la Craiova ar fi jignit și prejudiciat autoritatea domnitorului, lăsînd să se înțeleagă exclusivitatea meritului legii rurale în favoarea sa. Intrevederea Cuza-Kogălniceanu a fost urmată de un consiliu de miniștri, unde, timp de „o oră întreagă”, după cum însuși Kogălniceanu ne relatează în memorabila sa demisie¹, domnitorul l-a apostrofat, l-a insultat chiar, „pe simpla rațiune că insultatul nu-i poate răspunde”². Mai mult, Cuza trimite o telegramă-scrisoare, al cărei *brouillon* a fost publicat de Gh. T. Kirileanu³ și reprodus de Iorga în a sa *Histoires des Roumains et de la roumainité orientale*⁴, către M. Kogălniceanu pe care-l credea plecat la Iași (— „monsieur Coguelniceanu, Iassi”), recomandîndu-i în termeni glaciali: „soi plus réfléchi et moins passionné et avant tout, plus circonspect dans tes provocations”⁵. La începutul lui septembrie 1864, Kogălniceanu scrie lui Rosetti-Bălănescu, ministrul de Externe și prietenul comun al lui Cuza și Kogălniceanu, o scrisoare prin care-l ruga ca pe „un amic deschis și sincer”, să se deplaseze la Ruginoasa, ca să „cercețeze” bine sentimentele ce stăpînesc acolo⁶.

La 7 septembrie 1864, Kogălniceanu trimite o depeșă telefonică⁷ lui G. Căliman, prefectul Doljului, admonestîndu-l cu severitate pentru că a întîrziat să execute ordinul din 23 august 1864 cu privire la locuitorii comunei Măceșu de Jos, care „s-au lînguit și înălțimei sale”. La 10 septembrie, Kogălniceanu înaintează lui Cuza un interesant memoriu, demn de antologie, în care analizează situația ce i s-a creat după călătoria la Craiova⁸. Memoriul a avut un efect prompt, fiindcă la 12 septembrie⁹, M. Kogălniceanu primea răspunsul de la Cuza redactat într-o elegantă franțuzească, care era un fel de capitulare, trecînd cu subtilitate peste acea *petite querelle*, care-i despărțise, fără însă ca rănilor produse să se mai cicatrizeze vreodată. Chiar adresa de mulțumire de la 18 septembrie 1864, a lui M. Kogălniceanu către Cuza, pentru *cette confiance*

¹ M. Kogălniceanu, *Acte relative la 2 mai 1864*, p. 57—87.

² *Ibidem*; A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 363—364. Se precizează că „curtizanii prin insinuațiuni perfide și calomniile odioase izbutiră să convingă pe domnitor că, din ambițiune și orgoliu personal, președintele său de consiliu s-ar fi dat la manifestațiuni dăunătoare autorității, prestigiului și popularității sale”.

³ „Revista istorică”, III, p. 118—119.

⁴ Vol. IX, *Unificateurs*, București, 1944, p. 461, nota 2.

⁵ *Ibidem*.

⁶ A. I. Lapedatu, *In cheștiunea dizgrației lui M. Kogălniceanu de către Cuza Vodă*, Ed. Fundației culturale „M. Kogălniceanu”, București, 1943, p. 4.

⁷ Arh. st. Craiova, dos. prefectura Dolj, 136/1864, f. 38.

⁸ A. I. Lapedatu, *op. cit.*, p. 10—12.

⁹ *Ibidem*. Acest răspuns este unul dintre cele mai frumoase acte ieșite din cancelaria domnească a lui Cuza. Nu credem că meritul redactării este în întregime al secretarului politic al domnitorului, devotatul Baligot de Beyene, cum afirmă istoricul burghez Lapedatu, care a descoperit acest document la fundația „M. Kogălniceanu” și l-a publicat.

*indispensable pour servir le Prince avec succes*¹, era fără îndoială protocolară, convențională. Deznodământul dizgrației s-a petrecut la două zile de la prăznuirea Unirii, la 26 ianuarie 1865.

Stabilindu-se cauzele și data călătoriei lui Kogălniceanu în Oltenia și Craiova, precum și, foarte pe scurt, urmările relațiilor Cuza-Kogălniceanu după această călătorie, să urmărim legăturile care s-au stabilit și au rămas multă vreme neîntrerupte între Kogălniceanu și ținuturile oltenesti, în special cu capitala banilor.

În inspecția pe care a întreprins-o, avînd ca obiectiv principal Craiova, Kogălniceanu a trecut și pe la Cîmpulung Muscel, Pitești, Slatina², Turnu Severin³, anunțînd, în prealabil, prefectii să nu-i facă nici o primire oficială. Noi credem că fostul luptător de la „Steaua Dunării” a interzis și presei să facă indiscreții, Kogălniceanu cunoscînd sensibilitatea domnitorului, pe de o parte, și speculațiile, zavistiile, pe care le-ar fi urzit opoziția, în frunte cu Crețulescu, Docan, Pisoschi, Liebrecht, pe de altă parte.

Totuși, la Slatina, țărani i-au ridicat arcuri de triumf, l-au întîmpinat cu flori și unale „și cînd se duceau să vadă pe Kogălniceanu spuneau că merg să vadă pe mărița sa, care le-a dat pămînt”⁴.

Incontestabil, entuziasmul și însuflețirea erau explicabile, fiindcă Kogălniceanu era un nume de rezonanță, oare a înțeles lupta maselor țărănești pentru pămînt și libertate împreună cu Cuza⁵. De bună seamă că li se arătă cu orice prilej clăcașilor, de către M. Kogălniceanu, contribuția domnitorului la ruperea „zapisului sclaviei” și simpla măgulire de a fi colaborat la reforma agrară, cu tot caracterul ei mărginit, îi era suficientă.

Craiova l-a primit pe Kogălniceanu cu multă înflăcărare și un martor ocular afirma că „nici Mihai-Bravu n-a avut mai multă țereonie cînd intra triumfător în Alba-Iulie”⁶. Fostul profesor de la Academia Mihăileană din Iași⁷ a fost întîmpinat la Craiova de masele populare și de întreaga dascălime, în frunte cu directorul și învățatul ardelean Georgiu Mariu Fontaninu Fontanini⁸. La Craiova, Kogălniceanu a găsit o puternică tradiție școlară la care contribuise și el. În metropola Olteniei avea ca prieten pe generalul Vlădoianu, oltean și luptător pentru unire, fost ministru de Război și al Instrucțiunii Publice, din care Kogălniceanu făcuse,

¹ A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 363—364.

² N. Adaniloaie — D. Berindei, *op. cit.*, p. 76.

³ *Catalogul corespondenței lui M. Kogălniceanu etc.*, p. 143.

⁴ N. Adaniloaie — D. Berindei, *op. cit.*

⁵ *Istoria României*, vol. IV, p. 384—385. Se ia poziție față de istoriografia burgheză (Xenopol, Iorga), care a negat lupta țărănimii și a făcut din Cuza și M. Kogălniceanu niște filantropi.

⁶ A. D. Xenopol, *op. cit.*; D. Hâncu, *op. cit.*, p. 264.

⁷ În *Chestiunea Universității din Iași înaintea senatului*, București, 1887, p. 23. Kogălniceanu precizează: „mica mea carieră, alături de amicul meu Ion Ghica, am început-o cu profesoratul. La 1843, cînd dascăl:mea nu era pusă pe treapta de considerație care i se cuvine în orice țară ce pășeste pe calea progresului... ne-am făcut dascăli”.

⁸ S. Cioculescu, *O veche revistă craioveană și începuturile literare ale lui Al. Vlașcu*, în „Ramuri”, nr. 3/1964, p. 15.

după promulgarea legii comunale din 1864, cel dintâi primar al Bucureștiului, după desființarea magistratului¹.

Craiovenii știau că în consiliul de stat — și deci colaborator la legea rurală — Kogălniceanu îl avea pe vilcoeanul cu renume mondial pentru invenția lui, Petrarhe Poenaru, ctitor al învățămîntului în țara noastră².

Negreșit că primirea strălucită și însuflețită de la Craiova se datorește și prefectului Doljului, Gheorghe Căliman, un moldovean³, care nu totdeauna a fost corect pentru a se arăta vrednic de încrederea lui Kogălniceanu.

Se știe că Kogălniceanu a avut o activitate atât de multilaterală — de numele lui legîndu-se și crearea învățămîntului superior în țările române, fără a mai menționa rolul său politic — încît numai profesioniștii de intrigi puteau să-i atribuie gînduri neonestе prin plecarea la Craiova⁴.

Din cîte știm, la data cînd Kogălniceanu era la Craiova nu mai apărea nici o gazetă sau ziar în localitate⁵, unde, cu toată strictețea de a nu da ecouri din această călătorie, totuși unele aserțiuni s-ar fi putut strecura.

Avem informații că M. Kogălniceanu s-a interesat la Craiova de starea țărănimii, rezolvîndu-i petițiile⁶, despre starea administrației locale, despre sediul prefecturii și al cazărnilor avariate, dînd asigurări pentru mărirea bugetului județean și orașenesc⁷. Aceste sollicitudini i-au încurajat pe craioveni, care la 13 septembrie 1864 se vor adresa domnitorului Alexandru Ioan I cu rugămîntea să reexamineze măsura de sancționare a datornicului cu închisoare, dacă timp de 6 luni nu-și va fi achitat obligațiile, invocîndu-se bîntuirea unei crize economice acute⁸.

¹ G. M. Demetrescu, *Craiova în veacul trecut* (începutul secolului al XIX-lea), în „Arhivele Olteniei”, an. II, nr. 14, p. 315—326.

² Arh. st. Craiova, dos. prefecturii Dolj, 86/1864, inv. 268, f. 30—53; G. Poitra, *Petrarhe Poenaru, ctitor al învățămîntului în țara noastră*, Ed. Stat, București, 1963, p. 364.

³ N. Iorga, *Craiova și Unirea*, p. 15. Ne întrebăm, dacă este același Căliman care în ianuarie 1864 era prefect de Ilfov și înarmase cu puști și tunuri ghintuite pe țărani ce apăruseră în București.

⁴ D. Berlescu, *Universitatea din Iași de la 1860 pînă la 1918*, în *Contribuții la istoria dezvoltării Universității din Iași, 1860—1960*, vol. I, Studii (Ed. Universitatea „Al. I. Cuza-Iași”), București, 1960, p. 65—126.

⁵ N. Hodos, și Al. Sadi Ionescu, *Publicațiile periodice românești*, cu o introducere de Ion Bîanu, București, 1915, p. 438, 444, 458, 786—787, 218—219; „Mozaicul” nu mai apărea din septembrie 1839, „Naționalul” din 13 septembrie 1848, „Jurnalul Craiovei” din 1854, „Vocea Oltului” din 1855, „Vocea Oltului jurnalul politic și literar” din 1857, „Vocea Oltului” ziar politic, județean și literar din 1860, „Dunărea, d'aru politicu, literarru, comerciale”, apare la Craiova abia la 1 octombrie 1864, și va dura pînă în februarie 1865, „Vocea română”. a lui G. M. Fontaninu „Profesore și directore allu Lyceului Craiovei” va apare la 5 iunie 1880; vezi și C. D. Fortunescu, *Contribuție la un studiu asupra presei din Oltenia*, în „Arhivele Olteniei”, nr. 2—3/1922, p. 156—169; idem, *Cea mai veche revistă olteană* („Vocea română” — 1880), în „Arhivele Olteniei”, iulie—august 1923, p. 258 și urm.; B. Teodorescu, în „Boabe de grîu” din octombrie 1932; S. Cioculescu, *loc. cit.*

⁶ Arh. st. Craiova, dos. prefecturii Dolj. 136/1864, f. 38.

⁷ *Catalogul corespondenței lui M. Kogălniceanu*, p. 143.

⁸ *Ibidem*.

M. Kogălniceanu a avut posibilitatea să constate la Craiova o opoziție politică relativ slabă, întreținută și de generația foștilor domni Gheorghe Bibescu și mai ales Barbu Știrbei, căruii i se mai adresau unii cu „Înălțimea sa prințul Barbu Știrbei”¹.

Am scris mai sus despre vicisitudinile, amărăciunile de care a avut parte M. Kogălniceanu după călătoria sa în Oltenia. Deși pe la Craiova n-a trecut decît o singură dată, legăturile sale cu acest oraș s-au sudat pentru tot restul vieții.

În alegerile de la 26 noiembrie 1864, craiovenii au dat votul lui C. Negri, intimul lui M. Kogălniceanu, respingînd candidatura lui Anastasie Panu². Această alegere a avut semnificația că prezența lui C. Negri în fața urnelor trebuia să aducă o liniștire față de zarva și exagerările tactice pornite de vrăjmașii lui M. Kogălniceanu. Pentru a spulbera și atmosfera nefavorabilă creată în jurul prefectului Căliman, la 12 octombrie 1864, M. Kogălniceanu comunică primarului Craiovei că prefectul se bucură de toată încrederea domnitorului, că a fost decorat și că i s-a pus candidatura la Vilcea³.

Atenția lui M. Kogălniceanu față de plugarii săraci din Oltenia s-a manifestat și cu ocazia vizitei la Turnu Severin, în aceeași toamnă dar și la 3 decembrie 1864, cînd scrie prefectului de Gorj, Ștefănescu, să pună candidatura unui clăcaș localnic și numai după aceea a unui orășean sau moșnean gorjan⁴.

La 11 ianuarie 1865, M. Kogălniceanu dă un ordin categoric prefectului Căliman să combată cu toată energia exploatarea țăranilor în procurarea de produse, îndeosebi porumb. „Voi urmări îndeaproape asemenea fapte nelegale”, suna dispoziția primului ministru. Trimisese chiar în județul Dolj pe Petrache Poenaru, care a fost extrem de exigent în vînzarea porumbului⁵. Recunoștința craiovenilor față de M. Kogălniceanu s-a materializat și prin oferirea, ca amintire, a unui „orologiu, un ornic, chronometru în briliante cu lanțul său asemenea”, în valoare de 7 000 de lei⁶. Relațiile lui M. Kogălniceanu cu Craiova se mențin și în timpul efermerului ministeriat de la Interne din 1869, cînd la 4 aprilie scrie prefectului Broșteanu de la Dolj să respecte cu strictețe interesele țăranimii și să vegheze ca aceștia să nu fie bătuteți de arendași. „Eu biciul l-am desființat la 1860, fiind mai tînăr și nu acum la bătrînețe-l voi reînființa”, va declara și mai tîrziu⁷.

¹ N. Iorga, *op. cit.*, p. 13.

² *Ibidem.*

³ *Catalogul corespondenței lui Kogălniceanu*, p. 149, 164.

⁴ *Ibidem.*

⁵ Arh. st. Craiova, dos. prefecturii Dolj, nr. 264/a. inv. 532, f. 2—4 și dos. 86/1865, inv. 268, f. 10, 36.

⁶ *Ibidem*, dos. 264/a., inv. 532, f. 2, 4. La 19 iunie, împotriva lui Căliman s-a făcut o reclamație de către ceasornicarul Strap în legătură cu acest dar. Aceasta, după ce „Kogălniceanu și Căliman au căzut de la putere”.

⁷ *Catalogul*, loc. cit.; „Monitorul oficial” nr. 15/1869, p. XXVI.

M. Kogălniceanu n-a uitat Craiova nici în 1873. Teatrul din Craiova avea nevoie de o substanțială subvenție și el a cerut în parlament acest sprijin material¹. În multe privințe, teatrul craiovean era încă la început².

După această dată nu mai avem, pînă acum, știri despre relațiile craiovene ale lui M. Kogălniceanu. În schimb, „orașul nostru, așa cum se cuvine unui centru luminat și activ, cum a fost totdeauna Craiova” — constatare făcută de ziarul „Carpați” încă din 1884³ — i-a păstrat și cinstit memoria ca pe un testimoniu drag.

După un veac de la cele petrecute la sfîrșitul celei de-a treia decade a lunii august 1864, episodul călătoriei de la Craiova, care completează o latură mohorîtă a vieții publice din epoca lui M. Kogălniceanu, este apreciat la justa lui valoare; România socialistă, implicit Oltenia reînnoită, i-au recunoscut toate meritele și patriotismul lui cald.

Monstruoasa coaliție l-a doborît, ca și pe Alexandru Ioan Cuza.

Craiova, prin truda învățatului N. Cartoian, a tipărit în 1939, în editura „Ramuri”, o parte din discursurile lui M. Kogălniceanu. Lui Cuza Vodă i-a ridicat o statuie în centrul orașului, iar la detronarea sa, unii dintre clăcașii grăniceri olteni s-au mișcat, au fost frămîntări⁴. Masele mehedintene l-au ales deputat, ca un semn al repulsiei față de prusacismul felon care avea să ne jecmănească timp de 81 de ani.

În 1959, partidul și guvernul țării au hotărît sărbătorirea centenarului Unirii și prin aceasta s-a confirmat fapta celor doi bărbați de stat pe care burghezia rapace i-a dușmănit, fiindcă au iubit poporul.

Eroica clasă muncitoare și toți oamenii muncii din patria noastră, „păstrătorii adevăraților tradiții naționale ale poporului nostru, tradițiilor luptei sale pentru un viitor mai luminat”⁵ acordă o deosebită considerație celor doi înaintași ai politicii și culturii românești.

¹ *Dezbaterile adunării deputaților*, nr. 76 din 31 martie 1887, p. 1156, 1157.

² L. Massoff, *Teatrul românesc, privire istorică*, vol. I., Editura pentru literatură, București, 1961, p. 546.

³ „Arhivele Olteniei”, mai 1922, nr. 2—3, ziarul „Carpați”, 1 februarie 1884.

⁴ V. Mihordea, *Răscoalele grănicerilor din 1866*, Ed. Academiei R.P.R., București 1959.

⁵ G. h. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, ed. a IV-a, București, 1955, E.S.P.L.P., p. 169.